

UDC: 347.9:342 (042)(575.1)

O'ZBEKISTONDA KONSTITUSIYAVIY SUDLOV INSTITUTINING TAKOMILLASHISH BOSQICHLARI HAMDA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Abdullayeva Maftuna Murod qizi,

Toshkent davlat yuridik universiteti doktoranti,
yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)

ORCID: 0000-0002-4083-3176

e-mail: Mary.Lennox.92@mail.ru

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekistonda konstitutsiyaviy nazorat institutining vujudga kelishi va rivojlanish bosqichlari tadrijiy tahlil qilingan. Muallif mamlakatimizda konstitutsiyaviy sudlov rivojini to'rt bosqichga bo'lib o'rganish mumkinligini qayd etadi. Mamlakatimizda konstitutsiyaviy odil sudlov milliy huquqiy tizimda nisbatan yangi va rivojlanayotgan yo'nalish ekanligi, yangi yo'nalishning rivojlanishida o'ziga xos xususiyatlari mavjudligi, konstitutsiyaviy nazorat institutini kuchaytirish va amalga oshirish mexanizmlarini takomillashtirishni taqozo qiluvchi masalalar keng tahlil qilingan. Birinchi bosqichda Konstitutsiyaviy nazorat qo'mitasining vakolatlari tegishli qonun hujjati asosida tahlil etilgan. Ushbu bosqichda konstitutsiyaviy nazorat organi to'liq mustaqil emas edi hamda uning faoliyati konstitutsiyaviy nazorat sohasidagi xalqaro standartlarga javob bermas edi. Ikkinchi bosqichda konstitutsiyaviy nazorat sohasida xalqaro standartlar asosida bir qator islohotlar amalga oshirilgan bo'lishiga qaramay, mazkur organning inson huquq va erkinliklarini ta'minlashdagi roli sust edi. Uchinchi bosqichda Konstitutsiyaviy sud faoliyatida muhim hamda tub o'zgarishlar davri bo'ldi. Bu davr konstitutsiyaviy shikoyat institutining joriy etilishi bilan ahamiyatlidir. Muallif joriy qonunchilikni tahlil qilgan holda, mazkur organ faoliyatida takomillashtirilishi lozim bo'lgan ustuvor yo'nalishlarni ko'rsatib beradi.

Kalit so'zlar: konstitutsiyaviy nazorat, konstitutsiyaviy sudlov, Konstitutsiyaviy sud, konstitutsiyaviy shikoyat, Konstitutsiyaviy sud ish yurituv.

ЭВОЛЮЦИЯ ИНСТИТУТА КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВОСУДИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ И ЕГО ОСОБЕННОСТИ

Абдуллаева Мафтуна Мурод кизи,

доктор философии по юридическим наукам (PhD),

докторант Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В данной статье проводится полный анализ этапов становления и развития института конституционного контроля в Республике Узбекистан. Автор отмечает, что развитие конституционного правосудия в нашей стране можно изучать в четыре этапа. В национальной правовой системе Узбекистана вопросы конституционного правосудия являются относительно новым и развивающимся направлением и имеют некоторые особенности развития – необходимость укрепления института конституционного контроля и совершенствования механизмов реализации. Так, в первую очередь, анализируются полномочия Комитета по конституционному контролю на основе соответствующего законодательства. На данном этапе орган конституционного контроля был не полностью независимым и его деятельность не соответствовала международным стандартам

в области конституционного контроля. На втором этапе, несмотря на ряд реформ в сфере конституционного контроля на основе международных стандартов, роль этого органа в обеспечении прав и свобод человека была слабой. Третий этап характеризовался существенными и коренными изменениями в деятельности Конституционного суда. Этот период знаменателен введением института конституционного обжалования. Анализируя действующее законодательство, автор выделяет приоритеты в деятельности данного органа, которые нуждаются в совершенствовании.

Ключевые слова: конституционный контроль, конституционное правосудие, Конституционный суд, конституционное обращение, конституционное судопроизводство.

EVOLUTION OF THE INSTITUTION OF CONSTITUTIONAL JUSTICE IN UZBEKISTAN AND ITS FEATURES

Abdullaeva Maftuna Murod kizi,

Doctoral Student of Tashkent State University of Law,
Doctor of Philosophy (PhD) in Law

Abstract. This article provides a complete analysis of the stages of establishment and development of the institution of constitutional control in Uzbekistan. The author notes that the development of constitutional justice in our country can be studied in four stages. The issues of constitutional justice in our country are a relatively new and developing direction in the national legal system, there are some peculiarities in the development of the new direction, the need to strengthen the institution of constitutional control and improve the implementation mechanisms. In the first stage, the powers of the Constitutional Review Committee are analyzed on the basis of the relevant legislation. At this stage, the constitutional review body was not fully independent and its activities did not meet international standards in the field of constitutional review. In the second phase, despite a number of reforms in the field of constitutional review based on international standards, the role of this body in ensuring human rights and freedoms was weak. In the third stage, there was a period of significant and radical changes in the activities of the Constitutional Court. This period is significant with the introduction of the institution of constitutional appeal. Analyzing the current legislation, the author identifies priorities in the activities of this body that need to be improved

Keywords: constitutional review, Constitutional court, constitutional appeal, constitutional court proceedings.

Kirish

Konstitutsiyaviy sudlov demokratik huquqiy davlatning muhim belgisidir. Konstitutsiyaviy nazorat organlari konstitutsiyaviy tuzum asoslari, inson va fuqarolarning asosiy huquq va erkinliklarini himoya qilish, konstitutsiyaning ustunligi va uning to'g'ridan to'g'ri qo'llanilishini ta'minlash, ya'ni Konstitutsiyada e'lon qilingan hamda kafolatlangan asosiy qadriyatlarga rioya etish va ta'minlash maqsadida ixtisoslashgan maxsus konstitutsiyaviy sudlovni amalga oshiruvchi oliy organ hisoblanadi. O'zbekistonda davlat hokimiyati funksional tushunish jihatidan, hokimiyatlar

bo'linishi prinsipidan kelib chiqqan holda, o'ziga xos demokratik model asosida shakllantirilgan [1, 14-b.]. Shu jihatdan O'zbekiston Respublikasida Konstitutsiyaviy sudning rivojlanish tarixi o'ziga xos bosqichlarga ega.

A.B. Gafurovning fikricha, O'zbekistonda konstitutsiyaviy nazorat instituti rivojlanishi to'rt bosqichga bo'linadi: birinchi bosqich – 1990-yilda konstitutsion nazorat institutining tashkil etilishi; ikkinchi bosqich – 1993-yil 6-mayda "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi to'g'risida"gi Qonunning qabul qilinishi; uchinchi bosqich – 1995-yil 30-avgustda "O'zbekiston Res-

publikasi Konstitutsiyaviy sudi to'g'risida"gi Qonunning qabul qilinishi va Konstitutsiyaviy sudning birinchi tarkibi faoliyat yuritishi; to'rtinchi bosqich – "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi to'g'risida"gi Konstitutsiyaviy qonunning qabul qilinishi [2, 11-b.].

Bizningcha, yurtimizda konstitutsiyaviy sudlov huquqiy asoslari shakllanishining tarixiy, konstitutsiyaviy-huquqiy jihatdan tahlili konstitutsiyaviy sudlov rivojlanishini uch bosqichga bo'lib o'rganish mumkinligini ko'rsatadi. Birinchi bosqich 1990–1995-yillarni o'z ichiga oladi. Dastlab 1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 13-moddasi O'zbekistonda demokratiya umuminsoniy prinsiplarga asoslanadi. Unga ko'ra, inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmati va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat sanaladi. Demokratik huquq va erkinliklar Konstitutsiya va qonunlar bilan himoya qilinishi belgilab qo'yildi.

O'zbekiston Respublikasining 1990-yil 20-iyunda qabul qilingan "O'zbekiston SSRda Konstitutsion nazorat to'g'risida"gi Qonunida mamlakat tarixida birinchi bor konstitutsiyaviy nazorat organi va uning maqsadi yoritib berildi [3].

Material va metodlar

A.Z. Muxamedjanovning fikricha, postsovet mamlakatlarida bo'lgani singari O'zbekistonda ham konstitutsiyaviy nazoratning markazlashgan – Yevropa modeli qabul qilindi hamda konstitutsiyaviy nazorat organi tashkil etildi. Konstitutsiyaviy nazoratning Yevropa modelini tanlashga bir qator omillar sabab bo'lgan edi [4, 151-b.].

Birinchidan, XX asrning oxiridagi o'zgarishlar va islohotlar davrida barcha hokimiyat tarmoqlarining roli va hokimiyatlar bo'linishi prinsipini amalga oshirish zaruriyatining o'sishi. Ikkinchidan, Sobiq SSSRda qonunga asoslangan yangi davlatchilikni shakllantirish uchun ijtimoiy rivojlanish dinamikasi, siyosiy jarayonlar barqarorligini ta'minlash va milliy huquqiy tizimlarni shakl-

lantirish sa'y-harakatlarni birlashtirishni talab qildi. Uchinchidan, konstitutsiyaviy vakolatlarga ega bo'lgan maxsus konstitutsiyaviy nazorat organining (Konstitutsiyaviy sud) tashkil etilishi uning konstitutsiya "qo'riqchisi" sifatidagi rolini belgilab berdi.

Mazkur qonunda O'zbekistonda konstitutsion nazoratning maqsadlari davlat organlari va jamoat tashkilotlari hujjatlarining O'zbekiston Konstitutsiyasiga, Qoraqalpog'istonda esa Qoraqalpog'iston Konstitutsiyasiga mos bo'lishini ta'minlash, shaxsning konstitutsiyaviy huquqlari va erkinliklari O'zbekiston xalqlari huquqlarini muhofaza qilish ekanligi, O'zbekistonda konstitutsion nazoratni O'zbekiston Respublikasi Konstitutsion nazorat komiteti, Qoraqalpog'istonda esa Qoraqalpog'iston Respublikasi Konstitutsion nazorat komiteti amalga oshirishi nazarda tutildi. Shuningdek, qonunda konstitutsiyaviy nazoratni amalga oshirishning asosiy prinsiplari belgilangan. Qonuniylik, kollegiallik va ochiqlik mazkur organ faoliyatining asosiy prinsiplari sifatida belgilangan. 31 ta moddadan iborat mazkur qonunda umumiy qoidalar, konstitutsion nazorat komitetining hay'ati, uni saylash va faoliyat tartibi, vakolatlari, komitetga saylangan shaxslarning huquqiy holati, komitetni tashkil etish masalalari mustahkamlangan.

Konstitutsiyaviy nazorat organining ta'sis etilishi yuzasidan A.X. Saidov quyidagilarni qayd etadi: "Konstitutsiyaviy mustaqillik yo'lidagi uchinchi huquqiy qadam Konstitutsiyaviy nazorat komissiyasining tashkil etilishidir. Prezidentlik institutini joriy etish to'g'risidagi qaror qabul qilingan sessiyada tasdiqlangan Konstitutsiyaga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritishga doir qonun loyihasida Konstitutsion nazorat komitetining tuzilishi ham nazarda tutilgan edi. Bunda deputatlar tomonidan ushbu oliy davlat organining Prezidentlik hokimiyatini muvozanatga keltirib turuvchi o'ziga xos huquqiy vosita vazifasini bajarishiga alohida urg'u berildi. Shu tariqa bugun amalda bo'lgan yana bir konsti-

tutsiyaviy institut – O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudiga istiqlool arafasidayoq asos solindi" [5].

Konstitutsion nazorat komiteti O'zbekiston Respublikasi Oliy Soveti muhokamasiga kiritilgan qonunlar va boshqa hujjatlarning loyihalari; Oliy Sovet tomonidan qabul qilingan qonunlar va boshqa hujjatlar; Qoraqalpog'iston Konstitutsiyasining O'zbekiston Konstitutsiyasiga mosligini o'rganib chiqishi ko'zda tutilgan edi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga muvofiq, O'zbekiston Konstitutsion nazorat komitetining qonunchilik tashabbusi hamda O'zbekiston Konstitutsiyasi qoidalari rioya etilishiga tegishli qonun hujjatlarining yo'qligi to'sqinlik qilayotgani aniqlansa, shuningdek, boshqa hollarda uning O'zbekiston Oliy Sovetiga ana shunday hujjatni tayyorlash va qabul qilish zarurligi to'g'risida taqdimnoma kiritish singari vakolatlari mustahkamlangan edi.

"O'zbekiston SSRda Konstitutsion nazorat to'g'risida"gi qonunning 6-moddasida ko'zda tutilgan Konstitutsion nazorat komiteti tarkibini yangilab turish prinsipini amalga oshirish maqsadida komitetning raisi komitetning birinchi hay'ati saylanishi bilan oq besh yildan so'ng komitetning vakolat muddati tugaydigan 5 nafar a'zosini qur'a tashlash yo'li bilan aniqlashi belgilab qo'yildi. Shundan keyingi saylovlarda komitetning har bir a'zosi o'n yil muddatga saylanadigan bo'ldi.

O'shanda O'zbekiston Oliy Soveti tomonidan O'zbekiston Konstitutsiyaviy nazorat qo'mitasi raisi, rais o'rinbosari, Qoraqalpog'iston Respublikasi vakilini qo'shib hisoblaganda, to'qqiz a'zodan iborat tarkibda saylangan edi [6, 11-b.].

Tadqiqot natijalari

Ta'kidlash joizki, mazkur bosqichda konstitutsiyani muhofaza qiluvchi organ faoliyatini samarali deb baholash qiyin. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsion nazorat komiteti xulosasi barcha hollarda bu xulosa qaysi

hujjat xususida chiqarilgan bo'lsa, shu hujjatni qabul qilgan organga yuborilishi belgilangan edi ("O'zbekiston Respublikasida Konstitutsion nazorat to'g'risida"gi Qonunning 20-moddasi). Aynan shu organlarga Konstitutsiyaviy nazorat komiteti tomonidan konstitutsiyaga nomuvofiq deb topilgan holatlarni bartaraf etish yuklatilgan edi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsion nazorat komitetining O'zbekiston Respublikasi Oliy Soveti qabul qilgan hujjat, shuningdek Qoraqalpog'iston Respublikasi Konstitutsiyasi yoki uning ayrim qoidalari O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga mos emasligi to'g'risidagi xulosasi O'zbekiston Respublikasi xalq deputatlari umumiy soni uchdan ikki qismining ovozi bilan qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Oliy Sovetining qarori bilan rad etilishi mumkinligi mazmunidagi qoidalarining mavjudligi muqarrar ravishda Konstitutsiyaviy nazorat komiteti tomonidan chiqarilgan qarorlarning ijro etish muammosini keltirib chiqarar edi. Mazkur bosqichda konstitutsiyaviy nazorat organi to'liq mustaqil emas edi hamda uning faoliyati konstitutsiyaviy nazorat sohasidagi xalqaro standartlarga javob bermas edi. Bu masala yuzasidan huquqshunos olim A. Rahimov obyektiv va subyektiv sabablar sifatida quyidagilarni qayd etadi: "Birinchi-dan, O'zbekistonda konstitutsiyaviy nazorat institutining tarixi o'tgan asrning 90-yillariga borib taqalsa-da, biroq Konstitutsiyaviy sud tomonidan fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini himoya qilish, qolaversa, mamlakatimiz ijtimoiy-siyosiy hayotida tutgan o'rniga lozim darajada e'tibor qaratilmadi".

Mustaqillikning birinchi kunlaridan, aniqrog'i, 1990-yil boshida dastlab Konstitutsiyaviy nazorat qo'mitasi, keyinchalik esa Konstitutsiyaviy sud sifatida faoliyat yuritgan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining huquqiy asosi hisoblangan "O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi to'g'risida"gi Qonun o'tgan 25 yil davo-

mida umuman takomillashtirilmadi. Vaholanki, bu davr oralig'ida sud-huquq sohasida katta islohotlar amalga oshirilib, sud tizimi (umumiy yurisdiksiya sudlari) faoliyati va uning huquqiy asoslari muntazam ravishda takomillashtirib borildi [7].

Ikkinchi bosqich 1995-yilning dekabridan 2017-yilga qadar bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Oliy Kengashning 1993-yil 6-maydagi "O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi to'g'risida"gi Qonunini amalga kiritish to'g'risida"gi qaroriga muvofiq, yuqorida qayd etilgan 1990-yil 20-iyunda qabul qilingan qonun o'z kuchini yo'qotgan deb hisoblandi.

1992-yil 8-dekabrda "O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasini amalga kiritish tartibi to'g'risida"gi Qonunga muvofiq, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy nazorat qo'mitasi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi to'g'risidagi Qonun qabul qilinib, Konstitutsiyaviy sud saylangunga qadar o'z vakolatlarini saqlab qolishi belgilangan edi. Konstitutsiyaviy sud raisi sifatida faoliyat yuritgan B.A. Eshonov Konstitutsiyaviy nazorat komitetini "Bu konstitutsiyaviy sudlovga o'tish davridagi organ edi", deb ta'kidlagan edi [8, 89-b.].

1995-yilda Konstitutsiyaviy sud va sudyalarning huquqiy holati, konstitutsiyaviy ishlarni ko'rib chiqish asoslarini belgilab beruvchi "O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi to'g'risida"gi alohida Qonun qabul qilindi [9].

Konstitutsiyaviy sud tashkil etilmasdan uning vakolatlari Konstitutsiyaviy nazorat qo'mitasiga yuklandimi, degan savol tug'ilishi tabiiy. Chunki O'zbekiston Konstitutsiyasiga muvofiq, Konstitutsiyaviy sudning Oliy Majlis tomonidan saylanishi belgilab qo'yilgan edi.

Birinchi chaqiriq Oliy Majlis saylovi esa 1994-yilning dekabrda o'tkazildi. Boshqacha aytganda, 1993-yilning mayida Konstitutsiyaviy sudni saylashi lozim bo'lgan Oliy Majlisning o'zi shakllanmagan edi. Shuning uchun ham O'zbekistonda Konstitutsiyaviy

sudning vakolatlarini vaqtincha amalga oshirish Konstitutsiyaviy nazorat qo'mitasiga yuklandi [10].

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi to'g'risida"gi [11] Qonun O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining reglamenti edi [12] va yuqorida qayd etilgan hujjatda Konstitutsiyaviy sudning vakolatlari sifatida quyidagilar belgilangan edi:

O'zbekiston Respublikasi qonunlari va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis palatasi qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlarining hukumat va mahalliy davlat hokimiyati organlari qarorlari, O'zbekiston Respublikasining davlatlararo shartnomaviy va boshqa majburiyatlarining O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga mosligini aniqlaydi;

Qoraqalpog'iston Respublikasi Konstitutsiyasi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga, Qoraqalpog'iston Respublikasi qonunlari O'zbekiston Respublikasi qonunlariga muvofiqligi to'g'risida xulosa beradi;

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonun normalariga sharh beradi;

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlari bilan berilgan vakolat doirasida boshqa ishlarni ham ko'rib chiqadi.

"O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi to'g'risida"gi Qonunning 1-moddasiga muvofiq, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlarning hujjatlari Konstitutsiyaga qanchalik mosligiga doir ishlarni ko'radigan sud hokimiyati organi hisoblanishi qayd etilgan edi.

Dastlab Konstitutsiyaviy sud O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan, Oliy Majlis tomonidan saylanishi belgilangan edi. 2003-yildagi konstitutsiyaviy islohot edi [13], 2002-yil 27-yanvarda o'tkazilgan referendum natijalari bo'yicha bir palatali parlamentning ikki palatali parlamentga o'zgartirilishi natijasida Konstitutsiyaviy sud O'zbekiston Respublikasi

Prezidentning taqdimiga binoan, Oliy Majlis Senati tomonidan sud raisi, rais o'rinbosari va Qoraqalpog'iston Respublikasidan saylanadigan sudyani qo'shgan holda, Konstitutsiyaviy sudning besh a'zosidan iborat tarkibda saylanishi, Konstitutsiyaviy sudning har bir sudyasi yakka tartibda saylanishi, Oliy Majlis Senati a'zolari umumiy sonining ko'pchilik ovozi oigan shaxs saylangan hisoblanishi masalalari ko'zda tutilgan edi.

Mazkur bosqichda Konstitutsiyaviy sud faoliyati mamlakatni rivojlantirishning zamonaviy talablari va strategik ustuvor vazifalariga javob bermas edi, shuningdek faoliyatining huquqiy asoslarini ham yanada takomillashtirishni taqozo etar edi. Konstitutsiyaviy sud tomonidan qabul qilingan qarorlar, asosan, soliq, mehnat munosabatlari, tadbirkorlik faoliyati, litsenziyalash, ijtimoiy sug'urta, chet el investitsiyalari, advokatlik faoliyati, Konstitutsiyaviy sud vakolatlari va fuqarolikni yo'qotish masalalari bo'yicha bo'lib, bevosita fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini himoya qilish yuzasidan deyarli qaror qabul qilinmagan.

Tadqiqot natijalari va uning tahlili

2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida belgilangan sud-huquq sohasini isloh qilish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlari kengaytirishga oid vazifalar, shuningdek davlat hokimiyati tizimini izchillik bilan takomillashtirish va mazkur hokimiyatning muntazam o'zgarayotgan ijtimoiy munosabatlar bilan uyg'unlashib borishi Konstitutsiyaviy sudning rivojlanish tarixining uchinchi bosqichini boshlab berdi.

Sud-huquq tizimidagi islohotlar mustaqillikning dastlabki yillaridanoq kun tartibidan o'rin oldi, zero, har qanday demokratik davlatda sud tizimi inson huquqlari himoyasiga qaratilgan mexanizmning asosini tashkil etadi. Shuning uchun Harakatlar strategiyasida o'z ifodasini topgan sud-huquq islohotlarini

dastlabki islohotlarning mantiqiy davomi deyish mumkin edi [14, 23-b.].

2017-yilning 1-iyunida e'lon qilingan "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining ayrim moddalariga o'zgartirishlar kiritish to'g'risida" (80-, 93-, 108- va 109-moddalariga) va "O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi to'g'risida"gi konstitutsiyaviy qonunlar Konstitutsiyaviy sud faoliyati samaradorligi va nufuzini oshirish, mustaqilligini mustahkamlash va vakolatlari kengaytirishga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir.

Kiritilgan o'zgartirishlarga muvofiq, Konstitutsiyaviy sud O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan imzolanganiga qadar O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyaviy qonunlarining, O'zbekiston Respublikasi xalqaro shartnomalarini ratifikatsiya qilish to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi qonunlarining O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga muvofiqligini aniqlash vakolati ham mustahkamlandi.

O'zbekiston Respublikasida Konstitutsiyaviy sudning yurisdiksiyasi rasman qabul qilingan va yuridik kuchga kirgan normativ-huquqiy hujjatlarga nisbatangina tatbiq etilar edi. Qonunga "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan imzolanganiga qadar O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyaviy qonunlarining, O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarini ratifikatsiya qilish to'g'risidagi qonunlarning Konstitutsiyaga muvofiqligini tekshiradi" mazmunidagi normaning kiritilishi Konstitutsiyaviy sud amaliyotida hali imzolanmagan, kuchga kirmagan hujjatlar ustidan qo'llaniladigan "ex-ante", ya'ni dastlabki nazoratni tatbiq etish imkonini berdi. Bu jahondagi juda ko'plab konstitutsiyaviy sudlar tajribasida (Fransiya, Polsha, Portugaliya, Ruminiya, Xorvatiya, Belarus) mavjud bo'lib, konstitutsiyaga nomuvofiqlikning oldini olishda ahamiyatlidir [15]. Bu o'zgartirish sud faoliyatida konstitutsiyaviy tartibot, konstitutsiyaviy qonuniylilikni kuchaytirish uchun imkoniyatlar berdi.

Mazkur bosqichda Konstitutsiyaviy sud sudyalari nisbatan minimal yosh chegarasi 35 yosh va yuqori yosh chegarasi 70 yosh deb belgilab qo'yildi.

Qayd etish joizki, Yevropa Kengashining Venetsiya komissiyasi ekspertlari aynan 70 yoshni ko'p davlatlar amaliy tajribasida o'zini oqlagan, konstitutsiyaviy sudlar sudyalari-ning lavozimda bo'lishining eng yuqori yoshi sifatida baholagan edi [16].

Shuningdek, avval sudyalar Prezidentning taqdimiga binoan, Senat tomonidan sud raisi, rais o'rinbosari va Konstitutsiyaviy sudning a'zolaridan iborat tarkibda saylangan bo'lsa-lar, mazkur bosqichda Konstitutsiyaviy sud Prezidentning taqdimiga binoan, Senat tomonidan Sudyalar oliy kengashi tavsiya etgan shaxslar orasidan saylanishi hamda Konstitutsiyaviy sud raisi va uning o'rinbosari Konstitutsiyaviy sud majlisida uning sudyalari orasidan saylanishi tartibi belgilandi.

Ushbu bosqichda qonun Konstitutsiyaviy qonun maqomiga ega bo'lgan bo'lsa-da, ammo sud faoliyati samaradorligida sezilarli o'zgarishlar bo'lmadi.

Bugungi kunda yurtimizda sud hokimiyatining chinakam mustaqilligi va faqat qonunga bo'ysungan holda ish yuritishlarni ta'minlash dolzarb ahamiyatga ega. Sud mustaqilligi – bu boshqa hokimiyat tarmoqlari suiiste'molliklarining oldini olishga harakat qiladiganlar tomonidan o'ylab topilgan qotib qolgan tushuncha emas. Bu atama san'at – hokimiyatlar bo'linishining asosiy maqsadi bo'lgan adolatga qo'rquv va xurofot hamda noto'g'ri talqinlarsiz erishishni anglatadi [17, 571-b.]. Bu borada Konstitutsiyaviy sudning mustaqilligi, faoliyatining ochiqqligi va shaffofligi hamda inson huquq va erkinliklarining samarali va o'z vaqtida himoyalinishini to'liq ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Matbuotda e'lon qilingan 2021-yil 27-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi to'g'risida"gi yangi Konstitutsiyaviy qonunning qabul qilinishi mamlakatimizda konstitutsiyaviy sudlov

taraqqiyotida muhim bosqich bo'ldi. Mazkur davrda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi raisi M.Abdusalomov qayd etganidek, "Yangi O'zbekiston sharoitida konstitutsiyaviy nazorat institutini kuchaytirish va amalga oshirish mexanizmlarini takomillashtirishni taqozo qiluvchi masalalar, o'z yechimini kutayotgan muammolar yig'ilib qolgan edi [18]". Ushbu Konstitutsiyaviy qonun avvalgidan farqli ravishda Konstitutsiyaviy sudda ish yuritishning barcha protsessual bosqichlar, ya'ni murojaatlarni dastlabki tarzda ko'rib chiqish va o'rganish, ishni ko'rish uchun qabul qilish, sud ishlarini yuritish ishtirokchilari hamda ularning huquq va majburiyatlari, sud muhokamasi, sud qarorlari, sud majlisi bayonnomasi va boshqa harakatlarni tartibga soldi. Mazkur qonun orqali fuqarolar va yuridik shaxslarning konstitutsiyaviy huquqlari buzilganligi ustidan shikoyatlar bo'yicha muayyan ishda qo'llanilgan qonunning Konstitutsiyaga muvofiqligini aniqlash to'g'risidagi ishlarni yuritish – konstitutsiyaviy shikoyat instituti kiritildi. Konstitutsiyaviy sud sudyasining vakolat muddati birinchi marta saylanganda, besh yil, navbatdagi saylanganda, o'n yilni tashkil etishiga oid normalar belgilandi. Shu bilan birgalikda, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudiga murojaat qiluvchi subyektlar doirasi ham kengaytirildi.

Xulosalar

Mazkur bosqichda qonun bilan bir qator o'zgartirishlar kiritilishi ko'zda tutilgan bo'lishiga qaramay, konstitutsiyaviy sudlovni amalga oshirishdagi ayrim protsessual masalalar, shu bilan birga, fuqarolar va yuridik shaxslarning konstitutsiyaviy huquqlari buzilganligi ustidan shikoyatlar bo'yicha muayyan ishda qo'llanilgan qonunning Konstitutsiyaga muvofiqligini aniqlash, Konstitutsiyaviy sud huquqiy hujjatlarining yuridik ahamiyati, uni ijro etish masalalari mazkur organning siyosiy nizolarni hal qilishdagi ishtiroki, qonun loyihalarini tayyorlash va ekspertiza jarayonida sifatni ta'minlash va ayrim ishlarni ko'rib

chiqishning muddatlari to'liq yoritilmagan. Shuningdek, qonun loyihalarini tayyorlash va ekspertiza jarayonida sifatni ta'minlash masalasi ham dolzarb bo'lib, bugungi kunda bir qator yangiliklar joriy etildi [19]. Mazkur faoliyatda muayyan ma'noda Konstitutsiyaviy sud ham ishtirok etadi.

Ma'lumki, klassik hokimiyatlar bo'linishi nazariyasi bo'yicha sud hokimiyati konstitutsiya va qonunlarni sharhlash hamda ularning talqinlari bo'yicha turli nizolarga nisbatan qo'llash uchun javobgardir [20]. So'nggi yillarda konstitutsiyaviy sudlov sohasida bir qator islohotlar amalga oshirilganiga qaramay, hozirgi zamon tendensiyalari demokratik

qadriyatlarni muhofaza qilishda Konstitutsiyaviy sud faoliyatini yanada takomillashtirishni taqozo etmoqda. Buning uchun ustuvor yo'nalishlar sifatida Konstitutsiyaviy sudning davlat hokimiyati tizimidagi huquqiy maqomini yanada aniqlashtirish, mazkur organ faoliyatining tashkiliy-huquqiy asoslarini takomillashtirish, Konstitutsiyaviy sud vakolatlarini yanada kengaytirish, Konstitutsiyaviy sudning boshqa davlat organlari bilan munosabatlarini aniq yoritish, Konstitutsiyaviy sud qarorlari ijro etilishini ta'minlash, konstitutsiyaviy shikoyat institutini amaliyotda samarali qo'llash mexanizmini ishlab chiqish zarur.

REFERENCES

1. Xamedov I.A. Nekotorie voprosi dalneyshey demokratizatsii i modernizatsii gosudarstvennoy vlasti i upravleniya i administrativno-pravovogo obespecheniya etix protsessov v Respubliki Uzbekistan [Some questions and further democratization and modernization of state power and administration and administrative and legal support of these processes in the Republic of Uzbekistan]. *Society and governance*, 2013, no. 1, p. 14.
2. Gafurov A.B. O'zbekiston Respublikasida konstitutsiyaviy nazorat institutining rivojlanishi [Development of the institute of constitutional control in the Republic of Uzbekistan]. *Bulletin of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan*, 2017, spec. iss., p. 11.
3. O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi [Bulletin of the Supreme Council of the Republic of Uzbekistan]. 1990, no. 16-18, art. 289; 1991, no. 11, art. 273; 1993, no. 5, art. 205.
4. Mukhamedzhanov O.Z. Constitutional Justice in the Republic of Uzbekistan. Constitutional Courts in Post-Soviet States. between the model of a state of law and its local application. No. 2016/23/B/HS5/03648. The chief of the project J. Zalesny. Peter Lang GmbH. 2019, vol. 25, p. 519.
5. Saidov A. Islom Karimov Konstitutsiyani yetti marta tahrir qilgan [Islam Karimov has amended the Constitution seven times]. Available at: <https://archive.qalampir.uz/news/akmal-saidov-%E2%80%9Cislom-karimov-konstitutsiyani-etti-marta-taxrir-qilgan%E2%80%9D-5759/>.
6. Gafurov A.B. O'zbekiston Respublikasida konstitutsiyaviy nazorat institutining rivojlanishi [Development of the institute of constitutional control in the Republic of Uzbekistan]. *Bulletin of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan*, 2017, spec. iss., p. 11.
7. Rahimov A. Sud faoliyatida tub o'zgarishlar davri yoxud "Konstitutsiyaviy sud nima ish qiladi?" [A period of radical change in the judiciary or "What does the Constitutional Court do?"]. Available at: https://uza.uz/uz/posts/sud-faoliyatida-tub-ozgarishlar-davri-yoxud-konstituciaviy-sud-nima-ish-qiladi_278791/.
8. Eshonov B. Konstitutsionnoe pravosudie na rubezhe vekov [Constitutional Justice at the Turn of the Century]. Topical Issues of the Formation and Development of Constitutional Justice in Uzbekistan. Proceedings of the International Conference (In Russ.). Moscow, 2001, November 1–2. Moscow, Norma, 2002, pp. 89–92.

9. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi [Bulletin of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan]. 1995, no. 9, art. 178; 2003, no. 1, art. 8, no. 9–10, art. 149.
10. Mirbabayev B. O'zbekistonda Konstitutsiyaviy nazorat: uning amalga oshirilishi tarixi [Constitutional control in Uzbekistan: history of its implementation]. Available at: <http://huquqburch.uz/uz/article/4745/>.
11. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami [Collection of Legislation of the Republic of Uzbekistan]. 2017, no. 22, article 407, no. 37, article 978; National Database of Legislation, 18.03.2020, no. 03/20/612/0326.
12. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining reglamenti [Regulations of the Constitutional Court of the Republic of Uzbekistan]. Available at: <http://www.ksu.uz/uz/page/index/id/9/>.
13. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi. [Bulletin of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan]. 2003, no. 3-4, article 27.
14. Malikova G. Fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini ta'minlash [Ensuring reliable protection of citizens' rights and freedoms]. *Society and Management*, 2017, no. 3, p. 23. Available at: https://constitution.uz/uz/pages/Konstitutsiya_poydevori/.
15. Mirakulov M. Konstitutsiya ustunligini ta'minlashning muhim huquqiy poydevori [An important legal basis for ensuring the supremacy of the Constitution]. Available at: https://constitution.uz/uz/pages/Konstitutsiya_poydevori/.
16. Kaufman I.R. The Essence of Judicial Independence. *Columbia Law Review*, 1980, May, vol. 80, no. 4, pp. 671-701. Available at: <https://www.jstor.org/stable/1122136/>.
17. Levinson S. Identifying "Independence". *86 B.U. L. Rev.*, 2006, p. 1297.
18. Abdusalomov M. Konstitutsiya ustunligini ta'minlashda Konstitutsiyaviy sudning o'rni [The role of the Constitutional Court in ensuring the supremacy of the Constitution].
19. Khayitov K.S. Public expertise of draft laws: theoretical-legal analysis. *Theoretical & Applied Science*, 2020, no. 12, pp. 335–338.
20. Ugli T.K.U. The features of the principle of separation of power in state governance. *International Conference on Multidimensional Research and Innovative Technological Analyses*, 2022, pp. 88–90.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2 / 2022

BOSH MUHARRIR:

Nodirbek Salayev

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ikrom Ergashev

Ilmiy boshqarma boshlig'i

Mas'ul muharrir: D. Xudoynazarov

Muharrirlar: Sh. Jahonov, K. Abduvaliyeva,
F. Muhammadiyeva, Y. Yarmolik

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Web-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

E-mail: tn.tdyu@mail.ru

Jurnal 05.05.2022-yilda tipografiyaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli 20,88 b.t. Adadi: 100.

Buyurtma: № 14.

TDYU tipografiyasida chop etildi.